

PAPER DETAILS

TITLE: Arapça Dil Kurallarından Kaynaklanan İhtilâfların Meâllere Aktarımı: Bayraktar Bayraklı ve Mustafa Öztürk Meâli Örneği

AUTHORS: Ahmet KARADAG

PAGES: 171-195

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1168395>

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Haziran / June 2020, 14: 171-195

Arapça Dil Kurallarından Kaynaklanan İhtilâfların Meâllere

Aktarımı:

Bayraktar Bayraklı ve Mustafa Öztürk Meâli Örneği

**Transferring of the Disputes Arising from Arabic Language Rules to
the Translations of Qur'an: The Examples of Bayraktar Bayraklı and
Mustafa Öztürk's Translations**

Ahmet KARADAĞ

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Tefsir Anabilim Dalı

Assistant Professor, Inonu University, Faculty of Theology,

Department of Commentary of Qur'ân

Malatya, Turkey

ahmet.karadag23@inonu.edu.tr

orcid.org/0000-0003-0715-1410

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25 Mart / March 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 1 Mayıs / May 2020

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 14 **Sayfa / Pages:** 171-195

Atıf / Cite as: Karadağ, Ahmet. "Arapça Dil Kurallarından Kaynaklanan İhtilâfların Meâllere Aktarımı: Bayraktar Bayraklı ve Mustafa Öztürk's Meâli Örneği [Transferring The Differences Coused From Arabic Grammar Rules to Translations of Qur'ân: The Example of Bayraktar Bayraklı and Mustafa Öztürk's Translation]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 14 (June 2020): 171-195.

<https://doi.org/10.18498/amailad.709123>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/amailad>.

Transferring of the Disputes Arising from Arabic Language Rules to the Translations of Qur'an: The Examples of Bayraktar Bayraklı and Mustafa Öztürk's Translations

Abstract

In this study the differences that caused from grammar rules were examined according to Bayraktar Bayraklı and Mustafa Öztürk's translation of Qur'ân. Two translations were compared in terms of six language rules: true and metaphorical meanings, polisemy, authority of the pronoun, different evaluation of some conjunctions and prepositions, hazif/subtractive sentences and takdîm-ta'hir by three examples during study. It was determined that the differences which didn't make a serious impact at the core of the meaning weren't reflected to two translations. So it was reached correct result in the both. Because transferring the differences which didn't make a serious impact at the core of the meaning to the translations is impossible and unnecessary. On the other hand it was identified that the differences which made a serious impact at the core of the meaning sometimes were transferred sometimes didn't transfer to two translations. Therefore reached that in two meâls were some shortcomings from this point. Because transferring the undesirable views to the translations is important in footnote or explanation part at least. Otherwise on one hand wealth of meaning of verses don't reflect to translations on the other hand the preferred opinion can be meaning that supreme god doesn't wish.

Summary

Language rules are one of the main elements of the interpretation of the Qur'ân in different ways. The Qur'ân, an Arabic book, has used the rules of this language in the most beautiful way. Because the Qur'ân is a unique book not only in terms of meaning but also in terms of word. As a matter of fact, every language scholar has spoken about the language and style wonders of the Qur'ân as much as he can. It is seen that linguistic analysis has an important place in the tafsir written in the first periods. This situation reveals how

important the language rules are in the interpretation of the Qur'ân. Indeed, it is a well-known and undeniable fact that even some inter-sectarian disputes are based on language rules. The interpretation of the Qur'ân from different perspectives is directly related to the correct understanding of the language. For this reason, it is impossible to think of any commentator's interpretation of the Qur'ân by ignoring the language rules.

In this study, the reflections of the differences arising from the Arabic language rules to the translations were examined. The study was carried out specifically for Bayraktar Bayraklı and Mustafa Ozturk translations. These two translations were compared with three examples in terms of six language rules. The following results were achieved in the study:

In two verses that are clearly evident that the metaphorical meaning is intended, both translators preferred the metaphorical meaning and transferred it to their translations. However, in the verse where the true and metaphorical meaning is possible, Bayraklı only transferred the meaning he preferred to his translation, but Ozturk gave the meaning he didn't prefer in the footnote too.

In the verse, where the meaning of the polynomial word is easily determined from the context, both translators didn't need to mention the different meanings that the word has. Bayraklı reflected different meaning of only one of the words in his translation that cannot be easily determined from the context. Ozturk did the same. However, both translators transferred various meanings of the word in different verses to their translations.

In a verse where the authority of the pronoun did not cause serious differences on the basis of meaning, both translators did not reflect this conflict in their translations. Regarding the two verses in which the authority of the pronoun caused a serious change in terms of meaning: Bayraklı only conveyed his preferred opinion to his translation and did not mention different evaluations. On the other hand, Ozturk stated the dispute about the authority of the pronoun in a footnote only in one verse.

In a verse where different evaluations about some conjunctions and prepositions did not cause a serious change in meaning, both translators did not reflect these differences in their translations. As for the other two verses that these affect the meaning: Bayraklı reflected one of these disputes and not the other. But Ozturk conveyed the meaning he preferred in both verses.

In one of the two verses that came in the same sentence form, Bayraklı made a translation by drawing attention to the "hazf". In the other verse Ozturk made same thing. However, neither of them referred to the "hazf". In the other

example that the “hazf” is mentioned, Bayraklı made a translation without drawing attention to the “hazf”. But Ozturk accepted the “hazf” and translated the verse according to that.

“Takdîm-ta’hîr” is used in the sentence for various purposes in Arabic language. One of the “takdîm-ta’hîr” varieties that draw attention in the Qur’an is the one done through “hasr”. “hasr” is simply to change the place of the sentence elements to emphasize meaning. In one verse, Bayraklı translated it by paying attention to “hasr”, in another verse, Ozturk made that. The third verse in which “takdîm-ta’hîr” is mentioned has been translated by Bayraklı regardless of “takdîm-ta’hîr”. But Ozturk accepted “takdîm-ta’hîr” among the words and translated the verse according to that.

As a result of transferring the differences arising from language rules to these two translations, it is possible to say the following: It is unnecessary to reflect the differences that do not have a serious effect on the essence of the meaning. Because the translation is not as comprehensive as tafsir. Bayraklı and Ozturk did the right thing by not reflecting such differences to their translations. However, differences that seriously affect the essence of meaning need to be transferred to translations. Because there is a possibility that the meaning reflected in the translations may not be the correct meaning. Therefore, instead of giving the preferred meaning to the reader as final and precise information, it is a more correct method to make the reader feel this difference. In this regard, it can be mentioned that both translations are partially missing.

Keywords: Tafsir, Translation of Qur’ân, Grammar rules, Difference, Transferring.

Arapça Dil Kurallarından Kaynaklanan İhtilâfların Meâllere Aktarımı: Bayraktar Bayraklı ve Mustafa Öztürk Meâli Örneği

Öz

Bu çalışmada Arapça dil kurallarından kaynaklanan ihtilâfların meâllere ne ölçüde aktarıldığı Bayraktar Bayraklı ve Mustafa Öztürk meâli özelinde incelenmiştir. Çalışmada bu iki meâl; hakikat-mecâz, çokanlamlılık, zamirin mercii, bazı bağlaç ve edatlar ile ilgili farklı değerlendirmeler, hazif/eksiltili cümle ve takdîm-te’hîr olmak üzere altı dil kuralı açısından üçer örnekle karşılaştırılmıştır. Sonuçta, anlamın özünde ciddi bir farklılığa sebep olmayan ihtilâfların meâlde yansıtılmadığı ve dolayısıyla her iki meâlde de bu konuda isâbet sağlandığı saptanmıştır. Zira anlamın özüne etki etmeyen farklılıkların meâlde yansıtılması, mealin kapsamı nazara alındığında hem imkân dışı hem de

gereksizdir. Diğer taraftan mananın özünde ciddi farklara neden olan ihtilâfların kimi zaman meâle aktarıldığı kimi zaman ise aktarılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle her iki meâlde de bu açıdan bazı eksikliklerin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü tercih edilmeyen görüşlerin dipnot ya da açıklama bölümünde meâle yansıtılması önem arz etmektedir. Aksi halde âyetlerdeki anlam zenginliği meâle aktarılmadığı gibi tercih edilen anlamın kastedilmeyen anlam olma ihtimâli de mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Meâl, Dil kuralları, İhtilâf, Aktarım.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyeti farklı şekillerde tefsir edilebilme özelliğine sahiptir. Âyetlerin farklı şekillerde tefsir edilmesinin birtakım nedenlerinden söz edilebilir. Tefsirdeki farklılıkların önemli bir kısmının da dilden kaynaklı olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu farklılık çoğu zaman birbirine zıt anlamlar şeklinde olmayıp anlam zenginliğinin ortaya çıkması şeklinde tezâhür etmektedir.

Farklı şekillerde anlaşılabilen âyetlerde yalnızca tercih edilen manayı meâle yansıtmak doğru bir yöntem olmasa gerektir. Zira sadece tercih edilen manayı meâle yansıtmak anlam zenginliğine mani olduğu gibi esasında mercûh mananın daha isâbetli olma durumu da mümkündür. Bu açıdan dil kurallarından kaynaklanan ihtilâfların meâllere ne şekilde aktarıldığı önem arz etmektedir. Dil kurallarına dayalı ihtilâfın/mana zenginliğinin meâllere aktarımı; ancak kaynak ve hedef dilin kurallarını/inceciklerini iyi bilmekle mümkündür. Dildeki inceliklere vâkıf olmayan bir çevirmenin muhtelif manalara ulaşamayacağı ve dolayısıyla da bunları meâle yansıtamayacağı muhakkaktır. Ne var ki tefsirdeki bütün ihtilâfların meâle yansıtılması hem meâlin kapsamı açısından imkânsız hem de gereksizdir.

Dil kurallarıyla birlikte diğer bütün şartlara ne kadar riayet edilirse edilsin muhtelif manaları yansıtmak açısından her meâl özünde eksiktir; başka bir deyişle bütün muhtelif manaları yansıtmış ve bütünüyle isâbet sağlamış olan bir meâlden söz etmek mümkün değildir. Zira tefsirde olduğu gibi hiçbir meâl Yüce Allah'ın muradını kesin bir şekilde ortaya koyamaz. Dolayısıyla bu çalışmada meâller kıyaslanırken sonuç cümlesi bağlamında zikredilen *isâbet edilmiştir*, *isâbet sağlanmıştır* gibi ifadelerin bu çerçevede anlaşılmaları elzemdir.

Bu çalışmada Arapça dil kurallarından kaynaklanan ihtilâfların Türkçe meâllere ne şekilde aktarıldığı Bayraktar Bayraklı ve Mustafa Öztürk meâli özelinde araştırılacaktır. Bu nedenle söz konusu iki meâl diğer özelliklerinden ziyâde Arapça dil kurallarının aktarılması açısından altı başlık altında üçer örnek ile karşılaştırılacaktır.

1. Lafzın Gerçek veya Mecâz Anlamda Kullanılmasından Kaynaklanan İhtilâflar

Lafızlar, hakîkî/gerçek ve mecâz anlama gelecek şekilde kullanılabilirler. Herhangi bir lafzın vaz edildiği/konulduğu anlamda kullanılması hakîkî anlamı; bu anlamın dışında bir anlamda kullanılması ise mecâz anlamı ifade eder. Herhangi bir alaka ya da karineden dolayı gerçek anlam terk edilip mecâza gidilebilir. Aksi halde lafzın hakîkî anlamına itibar etmek esas olandır.

Genel olarak âlimler Kur'ân'da mecâzî ifadelerin var olduğunu kabul etse de Davud ez-Zâhirî (ö. 270/883), Ebû Müslim el-İsbehânî (ö. 370/980) ve İbn Huveymendâz (ö. 400/1009) gibi sayıları çok az da olsa kimi âlimler bazı gerekçelerle Kur'ân'da mecâz ifadelerin varlığını kabul etmemişlerdir. Ne var ki fesâhat ve belâğatın en güzel örneklerini içeren Kur'ân'da; kinâye, istiâre ve teşbîh gibi pek çok mecâz ifadenin bulunduğu inkâr edilemez bir gerçektir.¹

Kur'ân'ın farklı şekillerde yorumlanmasının nedenlerinden biri âyetlerde geçen kimi lafızların aynı anda hem gerçek ve mecâz anlama gelebilecek şekilde kullanılmasıdır. Lafızların anlamlarındaki bu farklı tespit doğal olarak meâllere de yansımıştır. Buna dair tespitlerin Bayraklı ve Öztürk meâllerine ne şekilde yansıdığı üç örnek ile izah edilmeye çalışılacaktır.

Örnek 1:

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (el-Bakara 2/54).

Müfessirlerin çoğuna göre yukarıdaki âyette geçen *فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ* ifadesi gerçek anlamda kullanılmıştır. Zira Yüce Allah, İsrâiloğulları arasından buzağıyı ilah edinenlerin öldürülmesini emretmiştir. Ancak

¹ Hakikat ve mecâz ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru't-turâs, ts.), 2/255-298; Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1429/2008), 494-505; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 177-178.

bazıları ise bu ifadenin mecâz anlam taşıyabilme ihtimâline değinmiş dolayısıyla da nefsin arındırılması, kötü duyguların öldürülmesi gibi anlamlara gelebileceğini belirtmişlerdir.² Bu ihtilâfın doğal olarak meâllere de yansdığı görülmektedir.

Bayraklı, sözü edilen ifadeyi “kendinizi ıslah ediniz” şeklinde çevirerek mecâz anlamı itibara almıştır. Öztürk ise “içinizden buzağıya tapanları öldürün” şeklinde çevirmiş; dipnotta özellikle de sûfiler tarafından bu ifadeye “içinizdeki kötü duyguları öldürün” şeklinde mecâz anlam yüklendiğini belirtmiştir. Ancak Eski Ahit'te İsrâiloğullarından buzağı heykeline tapınanların öldürülmesine dair ilâhî emrin delâleti ile bu yorumun isâbetli olmadığını ileri sürmüştür.

Öztürk'ün meâlinin daha isâbetli olduğu görülmektedir. Zira Öztürk sadece tercih etmiş olduğu manayı meâle yansıtmakla kalmamış, her ne kadar isâbetli olmadığını belirtse de âyetin muhtemel manasına da dikkat çekmiştir.

Örnek 2:

وَمَكْرُوا اللَّهَ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (Âl-i İmrân 3/54).

Kur'ân'da unutmak, tuzak kurmak ve alay etmek gibi bazı fiillerin Yüce Allah'a izâfe edildiği görülmektedir. Yüce Allah zatına yakışmayacak böylesi fiilleri işlemekten münezzeh olduğundan bu kullanımların mecâz olduğu aşıkardır. Pek çok müfessir bu inceliğe dikkat çekmiş, Yüce Allah hakkında kullanılan bu lafızların gerçek anlamı dışında kullanıldıklarını özellikle belirtmişlerdir.³ Ne var ki bazı meâllerde bu inceliğe dikkat edilmediği görülmektedir. İlgili âyette de bu durum söz konusudur. Zira bu âyette lafzen Yüce Allah'ın tuzak kurduğu beyân edilmektedir.

² Bk. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-te'vîl ve uyûni'l-akâvîl fî vücihi't-te'vîl* (Riyad: Mektebetü'l-übeykân, 1418/1998), 1/269; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1422/2001), 1/146; Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* thk. Mahmûd Abdulkadir Arnavut (Beyrut: Dâru Sâdır, 1422/2001), 1/67; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. Sıtkı Güllü (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2005), 1/354.

³ Bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehl-i sünnne*, thk. Fatıma Yusuf el-Haymî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle Nâşirûn, 1420/2004), 1/273; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 1/166; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve Hakâiku't-te'vîl* thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâru'l-kelîmî't-tayyib, 1419/1998), 1/258.

Yukarıdaki âyetin bahse konu olan kısmını Bayraklı ve Öztürk “Allah onların tuzaklarını boşa çıkardı” şeklinde çevirmişlerdir. Böyle bir çevirinin isâbetli olduğu söylenebilir. Zira sadece lafza bağlı kalınmamış,⁴ Arapça’daki müşâkele⁵ sanatı göz önünde bulundurularak en uygun bir ifadeyle Türkçe’ye çevrilmiştir.

Örnek 3:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا (el-İsrâ 17/29).

Yukarıdaki âyette geçen *وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ* ifadesinin gerçek anlamda kullanıldığını iddia etmek mümkün değildir. Zira bağlam göz önünde bulundurulduğunda âyette ellerin boyna bağlanıp bağlanmamasının söz konusu edilmediği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Ancak bu ifadenin ekseriyetle lafza bağlı kalınarak Türkçe’ye çevrildiği görülmektedir.⁶

Bayraklı âyeti “Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme ve büsbütün de açıp tutumsuz olma! Yoksa pişman olur, açıkta kalırsın” şeklinde; Öztürk ise “Eli sıkı, cimri birisi olma; ama hepten savurganlık da yapma. Aksi halde cimrilik yüzünden kınanır, savurganlık yüzünden de pişman olup üzülürsün” şeklinde çevirmiştir.

Elini boynuna bağlamak ve onu büsbütün açmak Arapça’da bir deyim olup *cimri olmak* ve *müsrif olmak* anlamında kullanılmaktadır.⁷ Deyimlerde esas olan anlamın aktarılmasıdır. Dolayısıyla da her iki meâlde de anlamı aktarma açısından isâbet edilmiştir. Ancak kaynak dildeki bir deymi hedef dilde karşılayan bir deyim varsa bunu deyim olarak aktarmak en uygun olsa gerektir. Dolayısıyla da ilgili kısmın Türkçe’de bunu karşılayan deyim olan *eli açık ve eli sıkı olma* şeklinde çevrilmesi daha isâbetli olacaktır.

⁴ Bayraklı nadiren de olsa müşâkele sanatının olduğu yerlerde lafza bağlı kalarak mana vermiştir. Ancak ekseriyetle bu nüansa dikkat ettiğinden yukarıdaki örnek tercih edilmiştir.

⁵ Farklı şekillerde tanımlanan müşâkele sanatı kısaca aynı lafızların kullanılıp farklı manaların kastedilmesidir. Bk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safoetü’t-tefâsîr* (Beyrut: Dâru’l-Kur’âni’l-Kerîm, 1402/1981), 1/39.

⁶ Abdalbaki Gölpınarlı, Ömer Nasuhi Bilmen ve Şaban Piriş gibi birçok çevirmen lafza bağlı kalarak yukarıdaki âyeti çevirmişlerdir. Lafza bağlı kalarak âyeti çeviren Bahaeddin Sağlam ve Süleyman Ateş de dipnotta açıklama yoluna gitmişlerdir. Bk. Türkçe Kur’ân Meâlleri: <http://www.kuranmeali.com/> (Erişim 28 Nisan 2020).

⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/514; Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, 3/254.

2. Lafzın Müşterek Olmasından Kaynaklanan İhtilâflar

Kur'ân âyetlerinin farklı yorumlanmasına etki eden âmillerden biri de lafızların müşterek anlamlı olmalarıdır. Zira tercih edilen manaya göre âyete verilen anlam da değişmektedir. Kur'ân'da yer alan müşterek lafızların hangi anlamda kullanıldıkları çoğu zaman bağlamdan kolaylıkla anlaşılabilir. Ne var ki Kur'ân'da geçen çok anlamlı kelimelerin hangi anlamda kullanıldığını tayin etmek her zaman mümkün olmayabilir. Böyle bir durumda da başka delillerden hareketle kelimenin hangi anlamda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılır.⁸

Müşterek lafızların Bayraklı ve Öztürk'ün meâline ne şekilde yansındıkları üç örnek ile ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Örnek 1:

فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَرِّقٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (es-Sebe 34/19).

Yukarıdaki âyette geçen أَحَادِيثَ kelimesi müşterek bir lafız olup Kur'ân'da geçtiği yere göre söz, kıssa, masal, haber ve ibret gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.⁹ Tefsir ve Kur'ân ilimlerine dair kaynaklarda bu kelimenin farklı manalarına dikkat çekilmiş,¹⁰ Türkçe meâllere de kelimenin farklı anlamları tercih edilerek aktarılmıştır. Bu âyetin ilgili kısmını Bayraklı "Onlar, "Ey Rabbimiz! Bizim yolculuk mesafelerimizi uzat!" dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları dillerde dolaşır sözler haline getirdik." şeklinde; Öztürk ise "Ama onlar lisanihâllerleriyle, 'Rabbimiz! Seyahat ederken konakladığımız yerler arasındaki mesafeler

⁸ Tefsir ilminde müşterek lafızlar daha çok *vücûh ve nezâir* adı altında ele alınmışlardır. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'ân* thk. Ahmed Ferid el-Miziyadî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1429/2008), 12-160; Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* thk. Ahmed es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1431/2010), 17-350; İsmail b. Ahmed el-Hîrî, *Vücûhu'l-Kur'ân*, thk. Celaledin es-Suyûtî (Beyrut: Kitâb-Nâşirûn, 1432/2011), 15-406; Suyûtî, *İtkân*, 301-312.

⁹ Bk. et-Tûr 52/34; el-Lokmân 31/76; ez-Zümer 39/23; el-Mü'minûn 23/44.

¹⁰ Bk. Hîrî, *Vücûhu'l-Kur'ân*, 183; Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *Islâhu'l-vücûh ve'n-nezâir fi'l-Ku'ânî'l-Kerîm* thk. Abdülaziz Seyyid el-Ehl (Beyrut: Dâru'l-ilmî li'l-melâyîn, 1403/1983), 119-120; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-e'yûni'n-nevâzir fi' lilmî'l-vücûh ve'n-nezâir* thk. Muhammed Abdülkerim Kâzım er-Râdî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1407/198), 248-249; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/849; Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/60; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm* thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dârun tayyibe li'n-neşr ve't-tevzî, 1418/1997), 6/509.

uzak' diye şikâyet ettiler ve bu şükürsüzlükleri yüzünden kendilerine yazık ettiler. Nitekim biz de onları darmadağın edip akıbetlerini nesilden nesile aktarılan ibretlik bir hikâyeye dönüştürdük" şeklinde çevirmiştir.

Kelimenin anlamının tespit edilmesinde her iki meâlde de isâbet sağlandığı söylenebilir. Zira âyetin bağlamından kelimenin *ibretlik olay/darb-ı mesel* anlamında kullanıldığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Her iki meâlde kullanılan *dillerde dolaşır sözler* ve *nesilden nesile aktarılan ibretlik bir hikâye* ifadeleri bu kelimenin anlamını en güzel bir şekilde karşılamaktadır.

Örnek 2:

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَاسِدَ (el Bakara 2/205).

Yukarıdaki âyette geçen تَوَلَّى kelimesi müşterek lafızlardan olup lügatte dönüp gitmek/yüz çevirmek ve yetki sahibi olmak/iş başına gelmek gibi anlamlara gelmektedir.¹¹ Tefsirlerde daha çok ayrılmak/yüz çevirmek anlamı tercih edilen¹² bu kelimenin Türkçe meâllere de bu manasının daha fazla yansıdığı görülmektedir. Bu âyeti Bayraklı "O/münafık, bir iş başına geçtiğinde, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, kültürü ve nesli helâk etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez" şeklinde çevirerek kelimenin ikinci anlamını; Öztürk ise âyetin sebep-i nüzûlünü de göz önünde bulundurarak "(Ahnes b. Şerîk adlı) o münafık senin yanından ayrılınca ortalıkta fesat çıkarmaya, kimi müminlerin ekinlerini yakıp hayvanlarını telef etmeye koyulur. Oysa Allah fesatçılığı hiç sevmez" şeklinde çevirerek ilk anlamını tercih etmiştir.

Her ne kadar sebep-i nüzûle dair rivâyetler Öztürk'ün meâlini desteklese de âyetlerin anlamlarının sebep-i nüzûl rivâyetleriyle sınırlandırılmayacağı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla da âyetin

¹¹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, "Veliye", *Kitâbu'l-ayn*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2003), 4/400-401; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, "Veliye", *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabîyye* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1430/2009), 1269-1270; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, "Veliye", *Lisânu'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-meârif, ts.), 4925.

¹² Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/416; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1/119; Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *Teshîl li ulûmi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1415/1995), 1/104.

Bayraklı'nın çevirdiği şekilde çevirmeye herhangi bir mani bulunmamaktadır. Ancak müşterek bir lafzın diğer anlamları itibara alınmadan âyete mana verildiğinden her iki meâlde de eksiklik olduğu söylenebilir.

Örnek 3:

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ (el-Bakara 2/46).

Yukarıdaki âyette geçen يَظُنُّونَ fiili birbirine zıt anlamlar içeren ezdâd lafızlardandır. Bu fiil sanmak/zannetmek anlamına geldiği gibi kesin/kati olarak bilmek anlamına da gelmektedir.¹³ Arapça'dan Türkçe'ye zannetmek/sanmak şeklinde geçtiği için bazı meâllerde çok anlamlı olduğu göz ardı edilmekte¹⁴ ve dolayısıyla geçtiği her yerde bu anlamının esas alındığı görülmektedir.

Bu âyeti Bayraklı, önceki âyet ile birlikte değerlendirip "Sabır ve dua ile Allah'tan yardım isteyin. Sabır ve dua, Rablerine kavuşacaklarını ve kesinlikle O'na döneceklerini bilen, gerçekten kalbi Allah sevgisinden dolayı ürperenlerin dışındakilere ağır gelir" şeklinde çevirmiştir. Öztürk ise "Böyle kimseler şeksiz-şüphesiz bilir ve inanırlar ki öldükten sonra rablerine kavuşacaklar ve hesap vermek üzere O'nun huzuruna çıkacaklardır" şeklinde çevirmiştir. Her ikisi de âyette geçen zan kelimesinin kesin bilgi anlamında kullanıldığını dipnotta belirtmiştir.

Her iki meâlde de isâbet sağlandığı söylenebilir. Çünkü âyette imân edenlerin hallerinden bahsedilmekte ve imân edenlerin inançları konusunda herhangi bir şek ve şüpheye yer vermedikleri de bilinen bir husustur.¹⁵ Dolayısıyla hem bu durum hem de zann fiilinin kesin olarak bilmek gibi ikinci bir anlamı olduğu gerçeği göz önüne alındığında bu âyetteki zann fiiline sanmak şeklinde mana vermek doğru olmaz.

¹³ Cevherî, "Zann", 721-722; İbn Manzûr, "Zann", 2762-2763; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* thk. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru hicr, 1422/2001), 1/623; Ebû İshâk Ahmed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1422/2002), 1/189-190; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/341.

¹⁴ Bazı meâllerde çok anlamlı kelimelerin anlam alanının tespit edilmeden olduğu gibi Türkçe'ye çevrilmesi ve bunun olumsuz sonuçları ile ilgili olarak bk. Zülfikar Durmuş, "Kur'an'da 'Hakk' Kelimesinin Türkçe Meallere Aktarımıyla İlgili Tespit ve Öneriler", *EKEV Akademi Dergisi* 20 (2004), 111-130.

¹⁵ Bk. el-Bakara 2/4.

3. Zamirin Mercii'nin Tayininden Kaynaklanan İhtilâflar

Zamirler, tekrara girmemek ve sözü uzatmamak gibi amaçlarla açık ismin yerine kullanılan kelimelerdir. Arapça'da çok sık kullanılan zamirlerin kimin/neyin yerine kullanıldığı genellikle zamirin mercii ya da zamirin aidiyeti ile ifade edilir.

Kur'ân'da, cümle ile neyin kastedildiğinin açık olduğu durumlarda mercii olmayan zamirler kullanılabildiği gibi mercii bağlam sayesinde kolayca anlaşılabilen zamirler de kullanılabilmektedir. Çeşitli amaçlarla cümlelerinde takdim-tehirlere, haziflere, ziyadelere, eksiltile cümlelere yer vermesi ve bilinen dil kurallarıyla kendisini ilzam etmemesi, Kur'ân'daki bazı zamirlerin mercii'nin tespitinde ihtilâflara neden olmaktadır. Zamirin mercii'ne dair bu farklı tespitler doğal olarak meâllere de yansımaktadır.¹⁶ Bu durum aşağıda Bayraklı ve Öztürk meâli özelinde üç örnek üzerinden ele alınacaktır:

Örnek 1:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
(el-Bakara 2/23).

Zamirin mercii'ne dair farklı tespitlerin olduğu âyetlerden biri yukarıdaki âyettir. Genel kanaate göre bu âyette geçen مِنْ مِثْلِهِ ifadesindeki /o zamirinin mercii Kur'ân olmakla birlikte kimileri bu zamirin mercii'nin Hz. Peygamber olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁷ Türkçe meâllerde de ekseriyetle zamirin mercii olarak Kur'ân tercih edilmiştir. Ancak zamiri Hz. Peygamber'e irca edenler de çıkmıştır.¹⁸ İlk görüşe göre ilgili kısma "Kur'ân'ın sûrelerine benzer bir sûre getiriniz" şeklinde; ikinci görüşe göre ise "Hz. Peygamber gibi birinden benzer bir sûre getiriniz" şeklinde anlam verilebilir.

Âyetin ilgili kısmına Bayraklı, "Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphe ediyorsanız, siz de onun bir sûresinin benzerini getiriniz" şeklinde; Öztürk ise "(Ey Müşrikler) Mademki kulumuz

¹⁶ Zamirler hakkında geniş bilgi için bk. Zerkeşi, *Burhân*, 4/24-39; Suyûtî, *İtkân*, 399-404; İsmail Aydın, *Kur'ân Mübhemleri Olarak Zamirler* (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012), 27-112; Mehmet Kılıçarslan, *İlâhî Kelâmın Müstesna Grameri* (Nevşehir: Kalem Yayınevi, 2019), 91.

¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/396-398; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/220-221; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1401/1981), 2/129; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1422/1984), 1/50; Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 1/65-66; İbn Cüzey, *Teshîl*, 1/58.

¹⁸ Bk. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 1/40.

Muhammed'e indirdiğimiz âyetlerin Allah kelamı olduğundan derin bir şüphe duyuyorsanız, o halde Kur'ân'ın sûrelerine benzer bir sûre getirin de görelim" şeklinde meâl vermiş ve dolayısıyla her ikisi de zamirin merciini Kur'ân olarak tespit etmiştir.

Yukarıdaki âyette Yüce Allah, Kur'ân'ın Allah katından indirildiğine iman etmeyenlerden onun benzerini getirmelerini istemektedir. İlk görüşe göre Yüce Allah mutlak olarak Kur'ân sûrelerine benzer bir sûre getirmelerini; ikinci görüşe göre ise Hz. Peygamber gibi birinden bir sûre getirmelerini emretmektedir. Dahası her iki görüşe göre de muhataplardan istenen, Kur'ân'ın sûrelerine benzer bir sûre ortaya koymalarıdır. Zamirin merciine yönelik farklı değerlendirmeler anlamın özünde bir değişikliğe sebep olmadığından parantez içerisinde ya da dipnotta buna değinmeye gerek bulunmamaktadır. Dolayısıyla her iki meâlin de makbul olduğu söylenebilir.

Örnek 2:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيْ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ (el-Hûd 11/35).

Bu âyette geçen افْتَرَاهُ kelimesindeki ه /o zamirinin merciinin, dahası müşrikler tarafından uydurulduğu iddia edilen şeyin ne olduğuna dair üç görüş vardır: Kur'an, Hz. Nûh kıssası ve Hz. Nûh'a indirilen vahiy.¹⁹ Bu âyetin ilgili kısmına; Bayraklı "Yoksa, 'bunu kendisi uydurdu' mu diyorlar? De ki: 'Onu uydurduysam günahı bana" Fakat ben sizin işlediğiniz günahlardan uzağım" şeklinde; Öztürk ise "(Ey Peygamber!) Mademki müşrikler, 'Bu Kur'ân'ı Muhammed uydurdu" diyorlar; öyleyse sen de onlara şöyle söyle" şeklinde meâl vererek her ikisi de zamirin merciinin Kur'ân olduğu görüşünü benimsemiştir.

Zamirin merciine dair farklı tespitlerin her iki meâle de yansımadağı görülmektedir. Ancak tercih edilmese de farklı görüşlere parantez içerisinde ya da dipnotta değinilmesi daha uygun olacaktır.

Örnek 3:

وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا (el-İnsân 76/8).

Hem zamirin mercii hem de mef'ûlun tayini ile ilgili farklı tespitlerden dolayı farklı şekillerde anlam verilen âyetlerden biri

¹⁹ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/167; İbn Cüzey, *Teshîl*, 1/396; Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2007) 3/168; Fatih Tiye, "Kur'ân'da Zamirin Mercii Tespitteki Bağlamsal Sorun", *Bilimname: Düşünce Platformu* 27/2 (2014), 148-149.

yukarıdaki âyettir. Zira âyette geçen عَلَى حَيْثُ ifadesindeki ه /o zamirinin merciinin اللّٰه ya da الطَّعَامِ olduğuna dair farklı görüşler vardır.²⁰

Bayraklı, zamirin merciinin الطَّعَامِ olduğu görüşünü tercih ederek yukarıdaki âyete “Sevdikleri gıdalardan yoksula, yetime ve esire yedirirler” şeklinde meâl vermiş; ancak diğer görüşlere değinmemiştir.

Öztürk de zamirin merciinin الطَّعَامِ olduğu görüşünü tercih ederek âyete “Yine onlar, yiyeceğe muhtaç oldukları halde kendilerinden önce yoksul, yetim ve esirleri doyururlar” şeklinde meâl vermiş; ancak âyette geçen عَلَى حَيْثُ lafzına “Onlar Allah’ı sevdikleri, O’nun rızasını gözettikleri için” şeklinde de meâl verilebileceğini belirtmiştir.

Öztürk’ün meâlinin daha isâbetli olduğu söylenebilir. Zira o, tercih ettiği manayı vermekle kalmamış, zamirin merciinin farklı ihtimâllere açık olduğuna da dikkat çekmiş ve böylece anlam zenginliğini meâle yansıtmıştır.

4. Bazı Harf, Bağlaç ve Edatların Farklı Değerlendirmelere Açık Olmasından Kaynaklanan İhtilâflar

Arapça’da مَا (mâ), وَ (vâv), لَعَلَّ (lealle) ve مِنْ (min) gibi bazı harf, edat ve bağlaçların muhtelif değerlendirmelere açık olduğu bilinen bir husustur. Zira bir cümlede vâv’ın hem kelime ve cümleleri bağlama görevi üstlenen bağlaç, hem de önceki cümleden bağımsız yeni cümlelerin başında gelen isti’nâf harfi olarak; mâ’nın hem nefy edatı, hem ism-i mevsûl hem de soru edatı olarak değerlendirilebileceği durumlar bulunmaktadır. Keza min’in; beyâniyye ve teb’îziyye olarak tayin edildiği; lealle’nin ise teraccî, ta’lîl, tahkîk, istifhâm ve teşvîk gibi farklı anlamlarından biri tercih edildiği durumlarda muhtelif manalar ortaya çıkmaktadır.²¹ Arapça bir metin olarak indirilen Kur’ân’ın da bu durumdan müstağni olduğu düşünülemez. Bu nedenle Kur’ân’da yer alan kimi harf, edat ve bağlaçlarla alakalı muhtelif tayin ve tespitlerin meâllere de yansıdığı görülmektedir. Aşağıda bu durum üç örnek üzerinden Bayraklı ve Öztürk meâli özelinde irdelenecektir.

²⁰ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 8/433; Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, 3/578; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/187; Mehmet Kaya, “Bazı Meâller Çerçevesinde İ’râb Farklılıklarının Âyetlerin Anlamına Etkisi”, *Mütefekkir* 1/1 (2014), 56-57.

²¹ Kur’ân’da geçen harf, edat ve bağlaçların farklı anlamları hususunda ayrıntılı bilgi için bk. Zerkeşî, *Burhân*, 4/175-446; Suyûtî, *İtkân*, 312-398.

Örnek 1:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ (Âl-i İmrân 3/7).

Arapça dil kuralları açısından yukarıdaki âyette geçen الرَّاسِخُونَ kelimesinin başındaki vâv harfi, hem önceki cümleden bağımsız yeni bir cümlede başında gelen isti'nâf harfi hem de atıf harfi olarak değerlendirilebilir. Bu harf isti'nâf olarak kabul edildiğinde müteşâbih âyetlerin tevlinin yalnızca Yüce Allah tarafından bilinebileceği neticesine varılır. Atıf olarak kabul edildiğinde ise müteşâbihlerin tevlinin ilimde derinleşenler tarafından da bilinebileceği sonucuna ulaşılır. Müfessirler bu âyette geçen vâv'ın isti'nâf harfi olduğunu kabul etmiş, diğer ihtimâli ise "kîle (denildi)" olarak zikretmişlerdir.²² Müfessirlerin tercih etmiş olduğu bu görüşün Türkçe meâllere de yansdığı görülmektedir.

Bu âyetin bahse konu olan kısmını Bayraklı "Oysa onun kesin anlamını Allah'tan başkası bilmez. Bu yüzden ilimde derinleşenler: 'Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır' derler" şeklinde; Öztürk ise "Oysa bu tür âyetlere konu olan hususlardaki asıl mana ve maksadı (tıpkı İsa ile ilgili bazı âyetlerde olduğu gibi) ancak Allah bilir. Nitekim hak ve hakîkati özünden kavramış kimseler 'Biz inanır ve iman ederiz ki bu âyetlerin tümü rabbimiz tarafından vahyedilmiştir' derler" şeklinde çevirmiştir.

Her iki çevirmen de tercih edilmeyen görüşü meâle yansıtmayarak isâbet etmişlerdir. Zira tefsirlerde tercih edilmeyip de yalnızca "kîle" lafzıyla atıfta bulunulan bir görüşün/ihtilâfın meâllere aktarılması gereksizdir.

Örnek 2:

لِيُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ (el-Yâsîn 36/6).

Yukarıdaki âyette geçen mâ, hem nefy edatı hem de ism-i mevsûl/masdar olarak değerlendirilmiştir.²³ Buna dair farklı tespitler,

²² Bk. Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehl-i sünne*, 1/246-248; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 3/13-16; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/402-403; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 7/190; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1/154; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, 2/10-12.

²³ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1983), 2/372; Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehl-i sünne*, 4/192; Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/165; Nesefî, *Medâriku't-*

birbirine zıt olan iki anlamın çıkmasına neden olmuştur. Zira mâ, nefiy edatı kabul edildiğinde sözü edilen kavmin atalarının uyarılmadığı; ism-i mevsûl olduğu durumda ise uyarıldığı sonucu çıkmaktadır.

Bu âyeti Bayraklı, farklı görüşler arasında herhangi bir tercihte bulunmaksızın “Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir/Ataları uyarıldıkları halde gaflet içinde olan bir toplumu uyarman için indirilmiştir” şeklinde çevirmiştir. Öztürk ise mâ edatının nâfiye olduğu görüşünü tercih etmiş ve önceki âyet ile birlikte ele alarak âyeti “Bu Kur’ân sana, yakın geçmişte bir peygamber tarafından ataları uyarılmamış olan, bu yüzden de gaflet içinde bulunan bir kavmi uyarman için, gücü sonsuz, rahmeti sınırsız Allah katından indirilmiştir” şeklinde çevirmiştir.

Bayraklı’nın çevirisinin daha isâbetli olduğu söylenebilir. Zira o, farklı ihtimâlleri meâle yansıtmak suretiyle anlam zenginliğini ortaya çıkarmıştır.

Örnek 3:

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا (el-Kehf 18/6).

Kur’ân’da en sık kullanılan edatlardan biri olan lealle, teraccî anlamı dışında istifhâm, nehiy vb. anlamlarda da kullanılmaktadır. Nitekim yukarıdaki âyette geçen lealle’nin teraccî, istifhâm, ta’lîl ve nehiy gibi anlamlarda olduğu belirtilmiştir.²⁴ Bu farklı tespitlerin meâllere de yansıdığı görülmektedir.

Yukarıdaki âyeti Bayraklı, “Herhalde sen, onlar bu söze inanmıyorlar diye üzüntüden kendini helâk edeceksin” şeklinde çevirerek lealle’nin teraccî anlamını tercih etmiştir. Öztürk ise “(Ey Peygamber) Onlar bu ilahi kelama uymuyorlar diye arkalarından üzülüp kendini heder mi edeceksin?!)” şeklinde çevirerek istifhâm anlamını tercih etmiştir. Öztürk’ün meâlinde soru işaretiyle beraber ünlem işaretinin kullanılması sorunun nehiy anlamında anlaşıldığına bir gösterge olabilir.

tenzîl, 3/96; Avnullah Enes Ateş, “Kur’ân’da ‘Mâ’ Edatının Farklı Kullanımları ve Kur’ân Yorumlarına Etkisi”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2018), 39-41.

²⁴ Muhammed Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru’t-Tunusiyye, 1406/1986), 15/254; Aydın Temizer, “Kur’ân’da Geçen (لَعَلَّ) Edatının Anlamları ve Meallere Yansımaları”, *Marife* 2 (2012), 172-173.

Her iki meâlde de isâbetin sağlandığı söylenebilir. Çünkü söz konusu muhtelif tercihler mananın özünde bir ihtilâfa sebep olmadığından; ifade biçimi farklı olsa da her iki meâlde de esas itibariyle aynı maksadın dile getirildiği anlaşılmaktadır.

5. Haziften Kaynaklanan İhtilâflar

Kur'ân'ın üslûb özelliklerinden biri mûcîz bir eser olmasıdır. Sözlükte sözü kısa tutmak ve özetlemek gibi anlamlara gelen îcâz, ıstılahta ise maksadı açık bir biçimde ifade etmek suretiyle az kelimelerle çok manalar anlatmak anlamına gelir. Îcâzın en önemli türlerinden biri de cümleden bir/birkaç unsurun düşürülmesi yoluyla yapılan îcâz-ı haziftir. Hazfedilen şeye delâlet eden bir karinenin bulunması durumunda hazif yoluna başvurulabilir. Aksi halde hazfin, anlatım bozukluğuna ve anlam karışıklığına yol açması kaçınılmaz olur.²⁵

Kur'ân'da gerek kelime gerek cümle formunda birçok hazif örneği bulunmaktadır.²⁶ Dolayısıyla Kur'ân'da hazfin olduğu yerlerde doğru takdirlerde bulunmak suretiyle yanlış anlaşılmaların önüne geçilmelidir. İçerisinde hazif olduğu iddia edilen âyetlerin, Bayraklı ve Öztürk tarafından ne şekilde takdirlerde bulunularak çevrildikleri aşağıdaki örneklerle izah edilmeye çalışılacaktır.

Örnek 1:

أَقَمَنَّ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْفَاسِقِينَ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
(ez-Zümer 39/22).

Kur'ân'da en fazla rastlanılan hazif çeşitlerinden biri "... أفمن " şeklinde soru hemzesi ile başlayan âyetlerdir. Bu tür âyetlerde genelde soru yoluyla iki grup arasında karşılaştırma yapılır; ancak bir grup zikredilirken, diğeri zikredilmez. Bu durum bağlamdan kolayca anlaşılır. Dolayısıyla da âyete anlam verilirken "... أفمن ... كمن "

²⁵ Hazif hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn Manzûr, "Hezefe", 810-811; Zerkeşî, *Burhân*, 3/103-232; Suyûtî, *İtkân*, 534-536; Ali el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belağatu'l-Vâdiha* (Beyrut: Dâru'l-Fiker, 1430/2009), 201; Nusrettin Bolelli, *Belâgat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 356-357.

²⁶ Örnekler için bk. Halil İbrahim Kaçar, "Hazif Üslûbu Açısından Meâllerin Değerlendirilmesi", *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu*, ed. Ömer Dumlu vd. (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 268-282; Emrullah Ülgen, *Kur'ân'ın Yorumlanmasında İ'râbın Rolü* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015), 242-253.

“(...kimse, ... kimse gibi midir?) şeklinde bir takdirde bulunulur.²⁷ Bu âyette de böyle bir durum söz konusudur.

Yukarıdaki âyetin ilgili kısmını Bayraklı “Allah, kimin gönlünü İslâm'a açmışsa, o, Rabbi'nin katından bir nur üzere olmaz mı? Gönülleri Allah'ı anmak hususunda katılmış olanlara yazıklar olsun!” şeklinde çevirmek suretiyle hazfi söz konusu etmemiştir. Öztürk ise hazfedilen ifadeyi takdir etmek suretiyle “Allah tarafından kalbi islama (iman ve teslimiyete) açılan ve dolayısıyla rabbinin hidayet/tevhid nuruyla aydınlığa kavuşan kimse ile kâfirlikte direnip kalbi katılaştıran kimse bir olur mu hiç” şeklinde çevirmiştir.

Bayraklı'nın çevirisi Arapça dil kurallarına aykırı olmasa da Öztürk'ün çevirisinin daha isâbetli olduğu söylenebilir. Zira kelamın akışından iki grup arasında mukayese yapıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da bunu meâle yansıtmak daha uygun olsa gerektir.

Örnek 2:

أَقَمْنِ زَيْنَ لَهُ سُوِّ عَمَلِهِ قَرَأَ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ
حَسْرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (el-Fâtır 35/8).

Kur'ân'da bir önceki cümle formunda hazfe verilebilecek başka bir örnek de yukarıdaki âyettir. Bu âyetin bahse konu olan kısmını Bayraklı, hazfedilen ifadeyi takdir etmek suretiyle “Kötü işleri kendisine güzel gösterilip, kendisi de onları güzel gören kişi, gerçeği gören gibi midir?” şeklinde çevirmiştir. Öztürk ise; “(Ey Peygamber!) İşlediği günahlar kendisine cazip gözüken ve dolayısıyla günahkârlığı fazilet gibi gören kimseye ne demeli?! (Böyle biri doğru yola gelir mi?!) şeklinde çevirmiştir.

Bu âyette ise Bayraklı'nın çevirisinin daha isâbetli olduğu söylenebilir. Zira Arapça dil kuralları Öztürk'ün çevirisine imkân vermekte; ancak bu çeviri, kelamın bağlamından var olduğu anlaşılan mukayeseyi yansıtmamaktadır.

Örnek 3:

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمُ
بَأْسَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ (en-Nahl 16/81).

Kur'ân'da kelime formunda haziflerin bulunduğu âyetler de mevcuttur. Bu durumda uygun kelimeler takdir edilmek suretiyle

²⁷ Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehl-i sünne*, 4/303; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/911; Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/176; Kaçar, “Hazîf Üslûbu Açısından Meâllerin Değerlendirilmesi”, 275-281.

âyetlere doğru ve anlaşılır manalar verilebilir. Yukarıdaki âyet bu durumu örnekleyen âyetlerden biridir. Zira bu âyette elbiselerin sıcaktan koruma özelliğine dikkat çekilmişken soğuktan koruduğuna dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Bazı âlimler, âyette geçen تَقِيْكُمْ الْحَرَّ (soğuktan) kelimesinin hazfedildiğini öne sürmüş ve dolayısıyla da bu kelimeyi takdir etmek suretiyle âyete anlam vermişlerdir.²⁸

Yukarıdaki âyetin ilgili bölümünü Bayraklı, "Allah, yarattıklarından size gölgeler yapmış, dağlarda barmaklar var etmiş, sizi sıcaktan koruyacak giysiler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yaratmıştır" şeklinde lafza bağlı kalarak hazfi söz konusu etmeden çevirmiştir. Öztürk ise "Size sıcaktan ve soğuktan koruyacak giysiler, savaşta koruyacak zırhlar yapma imkân ve kabiliyetini veren de yine O'dur" şeklinde hazif takdirinde bulunarak çevirmiştir.

Doğru yere isâbetli takdirde bulunmasından dolayı Öztürk'ün meâlinin daha uygun olduğu söylenebilir. Ancak takdirde bulunulan lafzın âyetin aslından olmadığını hissettirmek amacıyla parantez içerisinde yazılması daha isâbetli olacaktır. Ne var ki Öztürk'ün meâli, lafza bağlı olmayıp anlam ve yorum eksenlidir dolayısıyla da bu tür durumlarda meâlde parantez çok fazla kullanılmamıştır.

6. Takdîm ve Te'hîrden Kaynaklanan İhtilâflar

Sözlükte bir şeyi öne almak ve öncelemek gibi anlamlara gelen takdim, ıstılâhta ise birtakım sebeplerden dolayı cümlelerin herhangi bir öğesinin bulunması gereken yerden öne alınması demektir. Te'hîr ise sözlükte ertelemek ve geri bırakmak gibi manalara gelip ıstılâhta, birtakım sebeplerden dolayı cümlelerin herhangi bir öğesinin bulunması gereken yerden sonraya alınmasıdır. Bu nedenle takdîm ve te'hîrde cümledeki herhangi bir unsurun yerinin değiştirilmesi söz konusudur.²⁹

Kur'ân'da farklı amaçlara matuf takdîm ve te'hîrin birçok âyette söz konusu olduğu görülmektedir. Takdîm ve te'hîrin Bayraklı ve Öztürk meâline nasıl yansıdığı aşağıda üç örnek üzerinde gösterilecektir.

²⁸ Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehl-i sünne*, 3/108; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/459; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1413/1993), 5/508; Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 2/227.

²⁹ Takdîm-te'hîr hususunda detaylı bilgi için bk. Zerkeşî, *Burhân*, 3/233-287; Suyûtî, *İtkân*, 446-451; Bolelli, *Belâğat*, 390-396.

Örnek 1:

وَأَمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَجَّكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَقَ يَعْقُوبَ (el-Hûd 11/71).

Takdîm-te'hîrin söz konusu edildiği âyetlerden biri yukarıdaki âyettir. Nitekim birçok tefsir kitabında bu durum söz konusu edilmiştir.³⁰

Bayraklı, söz dizimine bağlı kalarak yukarıdaki âyete “O anda hanımı ayakta idi ve bu sözleri duyunca güldü. Ona da İshâk'ı, İshâk'ın ardından da Ya'kûb'u müjdeledik” şeklinde meâl vermiş ve takdim-te'hîrden söz etmemiştir.

Öztürk ise âyetteki söz öbekleri arasında bir yer değişiminin olduğundan hareketle âyete “O sırada İbrahim'in misafirlere hizmet için ayakta duran yaşlı karısına İshak adlı bir evlat ve Yakub adlı bir torun sahibi olacağı müjdesini verdik. Bu müjdeyi işitince İbrahim'in karısı (önce) gülümsedi” şeklinde meâl vermeyi tercih etmiştir.

Söz konusu âyete farklı iki şekilde meâl verilemeyeceğine dair herhangi bir karine olmadığı gibi, Arapça dil kurallarına aykırılık da görünmemektedir. Kaldı ki kaynaklarda her iki anlamın da tercih edildiği görülmektedir. Ancak her iki meâlde de muhtemel manaya işaret etmek kastıyla dipnotta kısa bir açıklamanın bulunması daha uygun olacaktır.

Örnek 2:

الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (en-Nahl 16/42).

Kur'ân'da en sık rastlanan takdîm-te'hîr çeşitlerinden biri câr mecrûr'un fiiline; âmilin ma'mûluna, sıfatın mevsûfuna takdîm edilmesi şeklindedir. Câr mecrûrun muteallakı olan fiiline takdîm edilmesi cümleye tahsîs/te'kîd anlamı katmaktadır.³¹ Zira Arapça söz diziminde aslolan, muteallakın/fiilin muteallıktan/câr mecrûrdan önce gelmesidir.³² Yukarıdaki âyet, bu durumu örnekleyen âyetlerden biridir. Zira normal şartlarda söz diziminin *الَّذِينَ صَبَرُوا وَيَتَوَكَّلُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ* şeklinde olması gerekmektedir. Bu âyeti; Bayraklı “Onlar sabredenler ve Rabblerine güven bağlayan kimselerdir” şeklinde; Öztürk ise “...o müminler birçok

³⁰ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 2722; Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehl-i sünne*, 2/540; İbn Cüzey, *Teshîl*, 1/401.

³¹ Örnekler için bk. Tahsin Yurttaş, “Kur'ân'da Fiil Cümlesinde Câr Mecrûrun Takdîmi ve Sözdizimi Açısından Semantik Yorumları”, *Journal of Analytic Divinity* 3/1 (2019), 56-70.

³² Kur'ân'da ihtisâs amaçlı takdim-te'hîr çeşitleri için bk. Suyûtî, *İtkân*, 3520-527.

sıkıntıya katlanıp göğüs germişler ve yalnız rableri Allah'a güvenmişlerdir" şeklinde Türkçe'ye çevirmiştir.

Öztürk'ün çevirisinin daha isâbetli olduğu görülmektedir. Zira Bayraklı, takdîm-te'hîrin ifadeye kattığı anlamı meâle yansıtmamışken; Öztürk "yalnız" kelimesini kullanarak bu durumu meâle yansıtmıştır.

Örnek 3:

وَرَبُّكَ فَكَبِيرٌ (el-Müddessir 74/3).

Yukarıdaki âyette de ihtisâs amacıyla müteallakın fiilden önce geldiği öne sürülmüştür.³³ Âyete; Bayraklı, "Sadece Rabbini yücelt" şeklinde; Öztürk ise "Rabbinin şanını yücelt; O'nun büyüklüğünü anlat" şeklinde meâl vermiştir.

Bu âyette ise Bayraklı'nın meâlinin daha isâbetli olduğu söylenebilir. Zira Öztürk, takdîm-te'hîrin âyete katmış olduğu manayı meâle yansıtmazken; Bayraklı, "sadece" lafzını kullanmak suretiyle yansıtmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada Arapça dil kurallarından kaynaklanan tefsir ihtilâflarının Bayraktar Bayraklı ve Mustafa Öztürk meâline ne şekilde aktarıldığı örnekler üzerinden incelenmiştir. Araştırılmaya tabi tutulan konular üçer örnekle sınırlı tutulsa da bu örneklerin konunun mahiyetini ortaya koyabilecek özellikte olmalarına özen gösterilmiştir. Bu manada her bir başlığın müstakil bir çalışma olarak ele alınıp daha geniş bir açıdan tahlil edilmesi mümkündür.

Bu çalışmada meâl yazarken şu noktalara dikkat edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır:

1. Gerçek ve mecâz anlamın muhtemel olduğu durumlarda tercih edilmeyen mana da parantez ya da ilave açıklama bölümünde meâle yansıtılmalıdır. Ancak çevirmenin tercih etmediği mana, tefsirlerde de benimsenmeyip sadece farklı bir görüş olarak zikredilmişse buna gerek yoktur.

2. Mecâz ifadelerin/deyimlerin çevirisinde lafza bağlı kalınmamalıdır. Zira mecâz ifade/deyim içerisinde kullanılan lafızlar kendi anlamlarını yitirip yeni anlam kazanmaktadırlar. Dolayısıyla mecâz ifadelerin/deyimlerin anlamları doğru bir şekilde tespit

³³ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/252; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/1108; Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/562; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 8/362.

edildikten sonra bu anlam, Türkçe'ye en uygun bir ifade ile aktarılmalıdır. Diğer durumlarda ise lafza bağlı kalınarak çeviri yapılmalıdır.

3. Çokanlamlı kelimelerin kullanıldıkları bağlamdaki anlamları doğru tespit edilmelidir. Gerektiğinde muhtemel manalarına da parantezde/açıklama bölümünde değinilmelidir. Benzer durum zamirin mercii ve edatların/bağlaçların anlamının tespiti hususunda da geçerlidir.

4. Hazif olan yerlere en uygun takdirlerde bulunularak çeviri yapılmalıdır. Ancak hazif yerine takdir edilen lafzın/cümlenin parantez içerisine yazılması, böylece takdir edilen bu lafzın/cümlenin, âyetin aslından olmadığının hissettirilmesi daha uygun olacaktır.

5. Takdîm-te'hîrin muhtemel olduğu âyetlerde bu durum esas alınarak âyetlere anlam verilecekse bunu dipnotta açıklamak elzemdir. Zira esas olan, âyetlerdeki söz dizimidir. Ancak takdîm-te'hîrin açık olarak görüldüğü yerlerde (hasr vb.) ise bu durumun ifadeye kattığı anlam esas alınarak çeviri yapılmalıdır.

6. Tefsirlerde tercih edilmeyip de yalnızca farklı bir görüş olarak zikredilen ihtilâfların meâllere aktarılmaması elzemdir. Ancak bu kabilden bir görüşün çevirmen tarafından tercih edilmesi muhtemeldir. Böylesi bir durumda çevirmenin, dipnotta buna değinmesi uygun olacaktır.

Nihâî olarak çalışmada esas alınan iki meâl ile ilgili olarak şunu söylemek mümkündür: Anlamın özünde bir farklılığa sebep olmayan ihtilâfların meâllere yansması gereksizdir ve bu tür ihtilâfları hem Bayraklı hem de Öztürk meâllerine yansıtmayarak isâbet etmişlerdir. Ancak tercih edilmese de anlamın özüne etki eden ihtilâfların meâllere yansması gereklidir. Zira tercih edilip de meâle yansıyan anlamın nihai anlam olmamanın ötesinde hatalı ve yanlış olması da muhtemeldir. Dolayısıyla tercih edilen manayı okuyucuya nihâî bir bilgi olarak vermek yerine okuyucuya bu ihtilâfı bildirmek elzem olanıdır. Bu hususta ise her iki meâlin nispeten eksikliğinden söz edilebilir.

Kaynakça

- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh. *el-Vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Ahmed es-Seyyid. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1431/2010.
- Ateş, Avnullah Enes. "Kur'an'da 'Mâ' Edatının Farklı Kullanımları ve Kur'an Yorumlarına Etkisi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2018), 26-56.
- Aydın, İsmail. *Kur'an Mübhemleri Olarak Zamirler*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâlî*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2014.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Mahmûd Abdulkadir Arnavut. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1422/2001.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- Cârim, Ali - Emîn, Mustafa. *el-Belağatu'l-Vâdiha*. Beyrut: Dâru'l-Fiker, 1430/2009.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: DİB Yayınları, 23. Basım, 2012.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1430/2009.
- Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed. *Islâhu'l-vücûh ve'n-nezâir fi'l-Ku'âni'l-Kerîm*. thk. Abdülaziz Seyyid el-Ehl. Beyrut: Dâru'l-ilmî li'l-melâyîn, 1403/1983.
- Durmuş, Zülfikar. "Kur'an'da 'Hakk' Kelimesinin Türkçe Meallere Aktarımıyla İlgili Tespit ve Öneriler". *EKEV Akademi Dergisi* 20 (2004), 111-130.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1413/1993.
- Ferâhidî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-ayn*. thk. Abdülhamid Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2003.
- Ferrâ, Yahya b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'an*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 3. Basım, 1403/1983.
- Hîrî, İsmail b. Ahmed. *Vücûhu'l-Kur'an*. thk. Celaleddin es-Suyûtî. Beyrut: Kitâb-Nâşirûn, 2011.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1406/1986.

- İbn Atiyye el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1422/2001.
- İbn Cüzey, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed. *Teshîl li ulûmi't-tenzîl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415/1995.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dârun tayyibe li'n-neşr ve't-tevzî, 1418/1997.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-meârif, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Nüzhetü'l-e'yuni'n-nevâzir fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*. thk. Muhammed Abdülkerim Kâzım er-Râdî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1407/198.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1422/1984.
- Kaçar, Halil İbrahim. "Hazif Üslûbu Açısından Meâllerin Değerlendirilmesi". *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu*. ed. Ömer Dumlu vd.. 265-284. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Kaya, Mehmet. "Bazı Meâller Çerçevesinde İ'râb Farklılıklarının Âyetlerin Anlamına Etkisi". *Mütefekkir* 1/1 (2014), 35-65.
- Kılıçarslan, Mehmet. *İlâhî Kelâmın Müstesna Grameri*. Nevşehir: Kalem Yayınevi, 2019.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü ehl-i sünnne*. thk. Fatıma Yusuf el-Haymî. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle Nâşirûn, 1420/2004.
- Mukâtil b. Süleyman. *el-Vücûh ve'n-nezâir fî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1429/2008.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzîl ve Hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1419/1998.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân-ı Kerîm Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1402/1981.

- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed. *el-Keşf ve'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabî, 1422/2002.
- Suyûtî, Celaleddin. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1429/2008.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1401/1981.
- Şimşek, Sait. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdulmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Dâru hicr, 1422/2001.
- Temizer, Aydın. "Kur'ân'da Geçen (لَعَلَّ) Edatının Anlamları ve Meallere Yansımaları". *Marife* 2 (2012), 159-181.
- Tiyek, Fatih. "Kur'ân'da Zamirin Mercii Tespitteki Bağlamsal Sorun". *Bilimname: Düşünce Platformu* 27/2 (2014), 141-157.
- Ülgen, Emrullah. *Kur'ân'ın Yorumlanmasında İ'râbın Rolü*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. sad. Sıtkı Gülle. 10 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yurttaş, Tahsin. "Kur'ân'da Fiil Cümlesinde Câr Mecerûrun Takdîmi ve Sözdizimi Açısından Semantik Yorumları". *Journal of Analytic Divinity* 3/1 (2019), 56-70.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-turâs, ts.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-te'vîl ve uyûni'l-akâvîl fî vüçûhi't-te'vîl*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-übeykân, 1418/1998.